

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN-AL. ROSETTI”

LIMBA ROMÂNĂ

1

MARIUS SALA

De la latină la română

Ediția a II-a revăzută

univers enciclopedic
București, 2006

Poziția lexicului moștenit din latină. Din cele spuse până acum rezultă indirect că lexicul moștenit din latină ocupă în română, la fel ca în celelalte limbi romanice, o poziție importantă, în ciuda faptului că din latină s-a păstrat în limba română un număr relativ mic de cuvinte, aproximativ 2000. Cineva poate să spună că un număr de 2000 nu reprezintă prea mult pentru un vocabular care are peste 150.000 de cuvinte. Și totuși această părere poate fi infirmată.

Termenii referitori la corpul omenesc. Pentru a dovedi importanța lexicului moștenit din latină propun o analiză a diverselor câmpuri semantico-onomasiologice. Am arătat mai sus domeniile cel mai bine reprezentate la nivelul cuvintelor panromanice. Exemplific un întreg domeniu semantic cu termenii moșteniți din latină, în care dau nu numai termenii panromanici (menționez, în paranteză, la fiecare cuvânt răspândirea romanică). Am ales terminologia legată de om (în mod special, cea a corpului omenesc), care este formată aproape în întregime din cuvinte moștenite din latină.

Inventarul care urmează are la bază lista dată de I. Fischer, combinată cu cea a lui W. Domaschke, autorul unui studiu special consacrat termenilor românești moșteniți din latină. Am adăugat și alte cuvinte (I. Fischer nu și-a propus să dea o listă exhaustivă). La inventarul astfel stabilit am adăugat unele cuvinte din lista celor mai importante 100 de cuvinte relative la corpul omenesc stabilită de S. Pușcariu pornind de la dicționarul Duden român-german. În acest dicționar, la figura care reprezintă corpul unui om există în plus cuvinte de tipul *îngust, lat, merge, rar, rotund, subțire*, clasate de I. Fischer, așa cum se procedează și în clasificarea lui Wartburg-Hallig luată ca model, în categoria referitoare la însușiri ale realității exterioare și perceperea lor de către om (în ciuda faptului că o subcategorie ca aceea a gesturilor se referă exclusiv la om). Termenii de acest fel (adjective și verbe), chiar dacă au un sens mai general, au fost folosiți totdeauna și cu referire la om, fiindcă omul a comparat elementele din universul aflat în imediata apropiere cu corpul lui, cu forma sau funcțiile elementelor corpului omenesc. Limita dintre cuvintele folosite exclusiv pentru

corpul uman și celelalte cuvinte este greu de stabilit. Chiar I. Fischer a clasat cuvinte ca *frumos*, *gras*, *înalt* atât la corpul uman, cât și la însușirile realității exterioare. Noțiunea de „frumos“, de exemplu, a fost în toate timpurile concretizată prin referire la om. Cred, de aceea, că nu greșesc dacă și alte adjective, de felul lui *ager*, *amar*, *dulce*, sau verbe ca *alerga*, *călca*, *merge*, le atrag în discuția privind terminologia referitoare la om (le-am dat, la sfârșitul expunerii, în două grupe aparte, adjective și verbe; atât adjectivele, cât și verbele lipsesc din capitoul consacrat omului și corpului omenesc de la I. Fischer).

Urmând în linii mari clasificarea dată de I. Fischer, în care am operat unele comasări de subcategorii, am ajuns la următoarele grupări:

Pentru sex și vârstă:

auș „bătrân“ (< lat. *auus*, cu sufixul *-uș* din substratul traco-dac; *auus* există și în unele dialecte italiene);

băiat (foarte probabil din latină, cu foarte multe discuții etimologice);

bărbat (< lat. *barbatus* existent în alte limbi romanice, cu sensul etimologic „(om) cu barbă“, sensul din română este atestat în latină);

bătrân (< lat. *ueteranus*, și în unele limbi romanice; sensul din română atestat în texte latinești);

famen (< lat. *feminus; *femina* panromanic);

fată, *făt* (< lat. *feta*, *fetus*, în celelalte limbi romanice cu sens diferit de română);

fecior (< lat. *fetiulus sau format în română de la *făt* + *-ior*);

femeie (< lat. *familia*, evoluție semantică caracteristică românei; sensul etimologic se păstrează în aromână și în dacoromâna din secolul al XVI-lea; cuvântul s-a transmis italienei și retoromanei);

june (< lat. *iuuenis*, moștenit și în alte limbi romanice);

muiere (< lat. *mulier*, panromanic);

arom. *pupă*, masc. *pup* „copil“ (< lat. *pup(p)a*, păstrat în dialecte italiene și retoromane);

spuriu „bastard“ (probabil din lat. *spurius*);

tânăr (< lat. *tener*, panromanic cu sensul etimologic „gingaș, proaspăt“; sensul din română este o evoluție proprie);

vergură (< lat. *uirgo*, moștenit și în italiană și sardă).

Înainte de a trece la prezentarea termenilor pentru părțile corpului omenesc, menționez cuvântul *corp* care, după unele păreri, ar continua lat. *corpus* (în aromână, unde el există, este cu siguranță moștenit din latină; nu există dovezi contra moștenirii sale din latină în dacoromână; el este, de altfel, transmis tuturor limbilor romanice).

Capul și noțiuni relative la el:

barbă (< lat. *barba*, panromanice);

bărbie (< lat. *barbilia*, există și în spaniolă);

bucă (< lat. *bucca*, panromanice; sensul latinesc „gură“ a existat și în română — cf. *bucată*, *îmbuca*. Sensul actual de „obraz“ din română există de asemenea în latină și apare și în derivate ca *bucălat*, *bucos*);

cap (< lat. *caput*, panromanice);

căpățână (probabil din lat. *capitina, numai în română);

cărunt (< lat. *canutus*, și în alte limbi romanice);

cerbice (< lat. *ceruix*, păstrat bine în România);

coadă (< lat. *coda*, panromanice);

creier (< lat. *cerebellum* sau *cerebrum*, și în alte limbi romanice);

dăpăra „a-și smulge părul din cap“ (< lat. *depilare*, romanice dialectale);

dinte (< lat. *dentem*, panromanice);

față (< lat. *facies*, devenit *facia*, bine răspândit în România);

falcă (< lat. *falcem*, panromanice; sensul din latină „cosor“ se păstrează în limbile romanice. Schimbarea semantică din română se explică, probabil, prin forma caracteristică a fălcii. Cât privește forma *falcă* pentru *falce*, care ar fi fost normală, este fie o refacere după pluralul *fălci*, fie continuă o formă latinească neatestată *falca);

frunte (< lat. *frontem*, panromanice);

geană (< lat. *genae*; sensul latinesc „obraji“ există în două limbi romanice. Forma *genna presupusă a sta la baza cuvântului românesc este insuficient explicată);

ghindură „amigdale“ (< lat. *glandula*, bine păstrat în România);

gingie (< lat. *gingiua*, panromanice);

gură (< lat. *gula* avea la început sensul de „gâtlej“, păstrat în toate celelalte limbi romanice; sensul caracteristic pentru română există în unele dialecte romanice și în albaneză);

junghietură „încheietura gâtului cu restul trupului“ (< lat. *iugulatura); cf. și *junghia* (< lat. *iugulare* păstrat exclusiv în română);

limbă (< lat. *lingua*, panromanice);

măsea (< lat. *maxilla*, cu sensul originar „maxilar, falcă“ păstrat în unele limbi romanice, în timp ce sensul românesc există numai într-un dialect francez meridional);

mătreață (probabil moștenit din latină; multe soluții etimologice);

mustață (< lat. *mustacea, existent numai în italiană);

nară (< lat. *nares*, panromanice; sensul dialectal din Transilvania „nas“ există și în spaniolă);

nas (< lat. *nasus*, panromanice);

ochi (< lat. *oculus*, panromanice);

păr (< lat. *pilus*, panromanice);

v. rom. *părat* „omușor“, cf. (*îm*)*părătuș* (< lat. *palatum*, cu formă ce arată influența lui *palatium*, existent și în alte limbi romanice; forma *părat* este un singular refăcut din pluralul *părați*);

păros (< lat. *pilosus*, păstrat în multe limbi romanice);

v. rom. *rost* „gură“ (< lat. *rostrum*, e păstrat în expresia *pe de rost*; la început *gură* se folosea numai pentru animale (cf. fr. *gueule*), așa cum rezultă din *calul e tare în gură* sau *gura-leului*. *Rostrum* s-a păstrat în spaniolă și portugheză);

sprânceană (< lat. *supercilia*, cu un fonetism ce presupune o contaminare cu *geană* sau de la o formă latinească *supercenna, în loc de *supergenna > *sprinceană*, cu o evoluție fonetică ulterioară);

surd (< lat. *surdus*, panromanice);

tâmplă (< lat. *tempula*, devenit *templa*, în alte limbi romanice);

țeastă (< lat. *testa*, panromanice);

urdoare (cuvânt sigur latinesc; mai multe soluții etimologice);

ureche (< lat. *auricula*, *oricla*, panromanice).

Trunchiul (și organele interne):

buric (< lat. *umbilicus*, panromanice cu transformări fonetice; o formă *umbulicus ar fi putut fi analizată ca fiind formată din *un+bulicus*);

coastă (< lat. *costa*, panromanice);

coi (< lat. *coleus*, și în alte limbi romanice);

cur (< lat. *culus*, panromanice);

dos (< lat. *dorsum*, devenit *dossum*, bine păstrat în România);
ficat (< lat. *ficatum*, panromanic);
fiere (< lat. *fel, felem*, panromanic);
ii „vintre, partea de jos a abdomenului“ (< lat. *ilia*, și în alte limbi romanice);

inimă (< lat. *anima*, panromanic, în română cu sens schimbat; vechiul sens „suflet“, păstrat în toate limbile romanice);

maț (< lat. *matia*, păstrat în sardă și italiană; forma *maț* este un singular refăcut de la *mațe*, plural normal de la *matia* > *mață*);

măruntaie (< lat. **minutalia*; sensul românesc este atestat în latină, celelalte limbi romanice au sensul etimologic „mărunțșuri“);

mătrice „pântecele mamei“ (< lat. *matrix*, bine păstrat în România);

pânțece (< lat. *panticem*, bine păstrat în România);

pântecos (< lat. *panticosus* sau format pe teren românesc);

piept (< lat. *pectus*, panromanic);

plămân (< lat. *pulmonem*, bine păstrat în România);

rărunchi (< lat. **renunculus*, păstrat în sardă și dialectal în franceză; s-a confundat cu *rărunchi* < lat. *ranunculus*, numele unei plante). De remarcat faptul că se păstrează doi termeni pentru „rinichi“, cu o distribuție geografică diferită: *rinichi* (< lat. *reniculus*) în Muntenia, iar *rărunchi* în nordul țării; după S. Pușcariu, *rinichi* ar fi venit din sudul Dunării; cf. arom. *arnicl'u*);

rână (< lat. *renes*, panromanic cu excepția sardei. Sensul original al cuvântului latinesc se păstrează în limbile romanice, în timp ce în română a fost transferat asupra diminutivului *reniculus* > *rinichi*; forma română de singular explicată fie ca o formă refăcută după pluralul *râne*, fie ca o continuare a unei forme latinești *rene*);

sân (< lat. *sinus*, panromanic);

scuipa, cuvânt latinesc (< **scupire*) fără etimologie unanim acceptată;

soarte „placentă“ (< lat. *exorta*, păstrat numai în română);

spate (< lat. *spatha*, panromanic; la origine, termen militar având sensul „spadă“. Schimbarea semantică petrecută în română apare și în celelalte limbi romanice la diminutivul *spatula*, pentru care cf. fr. *épaule*);

spinare (< lat. *spinalis*, slab reprezentat în România);

splină (< lat. *splinem*, slab reprezentat în România);

subțioară (< lat. *subala*, păstrat numai în română; cuvântul românesc este un derivat cu prefixul *sub-*: *subala* > *suară*, cf. arom. *soară*);
șale (< lat. *sella*, pluralul lui *șă*; bine reprezentat în România);
tâță (< lat. *titia*, panromanice);
umăr (< lat. *humerus*, păstrat în câteva limbi romanice);
vintre „pântec, abdomen“ (< lat. *uenter*, panromanice).

Membrele:

arm „partea de sus a piciorului“ (< lat. *armus* păstrat bine în câteva limbi romanice);

braț (< lat. *bracchium*, panromanice);

brâncă „mână“ (Crișana) (< lat. *branca* „labă“ cuvânt foarte rar, apărut în latina târzie, transmis și altor limbi romanice; derivatul *îmbrânci* și pluralul *brânci* în expresii sunt frecvente);

călcâi (< lat. *calcaneum*, bine păstrat în România);

coapsă (< lat. *coxa*, panromanice);

cot (< lat. *cubitus*, panromanice);

deget (< lat. *digitus*, panromanice);

genunchi (< lat. *genuculum*, panromanice);

îngenunchea (< lat. **ingenunculare*, bine reprezentat în România);

mădular (< lat. *medullaris* sau **medullarium*, păstrat numai în română);

mână (< lat. *manus*, panromanice; forma românească este un singular refăcut de la pluralul *mâni*);

palma (< lat. *palma*, panromanice);

picior (< lat. *peciolus*, diminutiv al lui *pes* „picior“, păstrat în celelalte limbi romanice cu sensul de „pețiol, coadă a fructelor și a frunzelor“; româna l-a pierdut pe *pes* „picior“, transmis tuturor limbilor romanice occidentale. Legătura semantică dintre *pes* și *peciolus* a fost menținută până la dispariția cuvântului simplu);

arom. *pulicar* „degetul mare al mâinii“ (< lat. *pollicaris*, bine păstrat în România);

pulpă (< lat. *pulpa*; sensul din română, și în alte limbi romanice; câteva limbi romanice au sensul originar de „carne, șuncă“);

pumn (< lat. *pugnus*, panromanice);

stâng (< lat. *stancus „obosit“; evoluția semantică din română există și în it. *mano stanca* „mână stângă“);
unghie (< lat. *ungula*, panromanice).

Diverse:

carne (< lat. *caro, carnis*, panromanice);
cărnos (< lat. *carnosus*, bine păstrat în România);
crunt (< lat. *cruentus*, „plin de sânge“ evoluat în română la sensul „crâncen, cumplit“; cuvântul s-a păstrat și în retoromană);
măduvă (< lat. *medulla*, panromanice);
mușchi (< lat. *musculus*, păstrat în puține limbi romanice);
os (< lat. *ossum*, panromanice);
osos (< lat. *ossuosus* sau format pe teren românesc);
piele (< lat. *pellis*, panromanice);
plăpând (< lat. *palpabundus*, moștenit numai de română);
sânge (< lat. *sanguem*, panromanice);
sângera (< lat. *sanguinare*, păstrat în multe limbi romanice);
sângeros (< lat. *sanguinosus*, păstrat în câteva limbi romanice);
spurc „reumatism articular“ (< lat. *spurcus*, păstrat în italiană și retoromană);
vână (< lat. *uena*, panromanice);
vânos (< lat. *uenosus*, bine păstrat în România).

Funcțiile organelor corpului

Funcțiile organelor de simț:

asculta (< lat. *a(u)scultare*, panromanice);
auzi (< lat. *audire*, panromanice);
gust (< lat. *gustus*, moștenit de multe limbi romanice);
gusta (< lat. *gustare*, panromanice);
simți (< lat. *sentire*, panromanice);
sughita (< lat. *subgluttire*, și în alte limbi romanice);
vedea (< lat. *uidere*, panromanice).

Respirație:

căsca (< lat. *cascare, păstrat numai în română și sardă; cf. și *căscăund* < *cascabundus, păstrat numai în română);

răsufla (< lat. *resufflare, transmis și italienei și spaniolei, dar și posibilă creație românească de la *sufla* < lat. *sufflare*);
strănuta (< lat. *sternutare*, bine păstrat în România);
sufla (< lat. *sufflare*, bine păstrat în România).

Nutriția, digestia, eliminarea:

acru (< lat. *acer*, panroman);

amar (< lat. *amarus*, bine păstrat în România);

asuda (< lat. *assudare*, transmis exclusiv românei, în timp ce termenii corespunzători din celelalte limbi romanice provin din lat. *sudare*);

bală (< lat. *baba, panroman, rezultatul normal *ba nu se folosește la singular; de la forma de plural *bale*, normală, s-a reconstituit un singular analogic);

băși (< lat. *uissire* > *bissire*, existent și în alte limbi romanice);

bășică (< lat. *ues(s)ica*, existent și în alte câteva limbi romanice);

bășină (< lat. *uissina*, existent și în alte limbi romanice);

bea (< lat. *bibere*, panroman);

beat (< lat. *bibitus*, păstrat în puține limbi romanice);

căca (< lat. *cacare*, panroman);

cufuri „a avea diaree“ (lat. *conforire, numai în română);

dulce (< lat. *dulcis*, panroman);

flămând, cuvânt latinesc pentru care mulți cercetători pornesc de la lat. *flammabundus, care s-ar fi păstrat numai în română;

foale (< lat. *follis*; în celelalte limbi romanice, cu alt sens);

foame (< lat. *fames*, cu *oa* în loc de *a*, cum ar fi normal, fenomen ce a primit diverse explicații; *fames*, în multe limbi romanice);

înghiți (< lat. *ingluttire*, păstrat și în alte limbi romanice);

lacrimă (< lat. *lacrima*, panroman);

linge (< lat. *lingere*, transmis în puține limbi romanice);

mânca (< lat. *manducare*, bine reprezentat în România);

mesteca (< lat. *masticare*, panroman);

muc (< lat. *muccus*, panroman);

păpa (< lat. *pappare*, existent și în extremitatea occidentală a României);

pișa (< lat. *pissiare, bine reprezentat în România);

puți (lat. *putire, bine reprezentat în România);

saț (< lat. *satium, păstrat numai în română și sardă);
sătul (< lat. *satullus*, bine reprezentat în România);
sătura (< lat. *saturare*, păstrat în dialectele italiene meridionale);
screme (< lat. *exprimere*, bine reprezentat în România, cu evoluție semantică numai în română);
sete (< lat. *sitis*, panromanic);
sorbi (< lat. *sorbere*, bine reprezentat în România);
sudoare (< lat. *sudor*, panromanic);
suge (< lat. *sugere*, transmis câtorva limbi romanice).

Procreația:

fute (< lat. *futuere*, panromanic);
v. rom. *îngreca* (< lat. *ingreuicare, existent și în vechea franceză);
naște (< lat. *nascere*, panromanic);
pulă (< lat. *pulla*, fem. de la *pullus* „pui”);
sterp (< lat. *extirpus, păstrat și în dialectele italiene și retoromane;
unii îl consideră împrumutat din substrat).

Viața afectivă, inclusiv creșterea și îngrijirea copilului:

arom. *bașu* „sărut” (< lat. *basiare*, și în alte limbi romanice);
blând (< lat. *blandus*, care are în limbile romanice sensuri fizice);
blândețe (< lat. *blanditia*, păstrat numai în română; este posibilă și o derivare pe teren românesc);
bunătate (< lat. *bonitatem*, panromanic);
certa (< lat. *certare*, și în surdă și provensală);
cumeta (și *încumeta*) (< lat. *committere*, bine reprezentat în limbile romanice, dar având sensuri diferite);
cumpăt (< lat. *compitum, netransmis altor limbi romanice, sau *computum*, bine reprezentat în România);
arom. *cună* „leagăn” (< lat. *cuna*, păstrat și în alte limbi romanice);
cuteza (< lat. *cottizare*, păstrat numai în română și în dialectele italienești);
v. rom. *defaimă* (< lat. *diffamia, păstrat numai în română);
v. rom. *deșidera* „a dori” (< lat. *desiderare*, bine reprezentat în România; după Pușcariu, ar fi dispărut, pentru că n-a avut derivate care să-l sprijine);

dezmierda (< lat. *dismerdare, derivat existent numai în română, de la lat. *merda*; la origine, derivatul trebuie să fi însemnat „a curăța de merdă «excremente»“);

dor (< lat. *dolus*, panromanice cu sensul de „durere“);

duios (< lat. *doliosus, păstrat numai în română și italiană);

ferice (< lat. *felicem*, păstrat numai în română);

ierta (< lat. *libertare*, numai în română);

îndura (< lat. *indurare*, cu o evoluție semantică specifică, explicabilă în diferite feluri; în celelalte limbi romanice s-a păstrat sensul originar „a întări“);

întărâta (< lat. *interritare*; mai multe soluții etimologice);

la (< lat. *lauare*, panromanice cu excepția sardei; în română se păstrează în unele regiuni cu sens restrâns „a se spăla pe cap“, „a spăla cu leșie“, fiind înlocuit de *spăla*, cuvânt latinesc moștenit, care are la origine, foarte probabil, un derivat al lui *lauare*: *experlauare*, *expellauare sau *superlauare*);

legăna (< lat. *lignare, existent numai în română, cu evoluție semantică interesantă; *lignare ar fi un derivat de la *ligare* „a lega“, apărut datorită tradiției de a atârna leagănul de grindă);

lindine (< lat. *lendinem*, bine reprezentat în România);

mira (< lat. *mirare*, panromanice);

arom. *n(u)tricu* „a da de mâncare la un copil mic“ (< lat. *nutricare*);

v. rom. *pănăta* (< lat. *poenitare*, păstrat exclusiv în română);

păs (< lat. *pensum*, panromanice; în toate celelalte limbi romanice are sensul de „greutate“);

păsa (< lat. *pensare*, bine reprezentat în România);

păți (< lat. *patire*, existent și în italiană și spaniolă);

pieptăna (< lat. *pectinare*, panromanice);

pieptene (< lat. *pectinem*, bine reprezentat în România);

plăcea (< lat. *placere*, panromanice);

plânge (< lat. *plangere*, panromanice);

pregeta (< lat. *prigitare*, *pigritari*, păstrat numai în română și italiană);

râde (< lat. *ridere*, panromanice);

săpun (< lat. *saponem*, panromanice);

săruta (< lat. *salutare*, în română cu sens modificat);

scălda (< lat. *excaldare*, panromanic cu excepția sardei);
spaimă (< lat. *expauinem, cu dificultăți fonetice);
spăimânta (< lat. *expauimentare, cu dificultăți fonetice);
spăla, vezi mai sus *la*;
speria (cuvânt latinesc, cu multe soluții etimologice);
suferi (< lat. *sufferre*, bine păstrat în România);
supăra (< lat. *superare*, cu sens schimbat atât în română, cât și în celelalte limbi romanice care-l păstrează);
suspina (< lat. *suspirare*, păstrat și în alte limbi romanice);
 arom. *șcl'imur* „a plânge încet“ (< lat. *exclamulo* sau *exclamorare);
teme (< lat. *timere*, cu excepția francezei păstrat în toate limbile romanice);
trist (< lat. *tristis*, la fel ca precedentul, păstrat în toate limbile romanice cu excepția francezei);
urgie (< lat. *orgia*, discutabil);
urî (< lat. *horrescere* > *horrire*, ultima formă păstrat exclusiv în română);
 arom. *voi* „a iubi“ (< lat. *uolere*).

Activitatea intelectuală:

adevăr (< lat. **ad(de)uerum*, existent și în dialecte italiene meridionale);
afla (< lat. *afflare*, cu schimbare de sens, existentă și în alte limbi romanice);
amenința (< lat. *adminaciare, bine reprezentat în România);
asculta (< lat. *ascutare, panromanic);
boace (< lat. *uox*, panromanic);
crede (< lat. *credere*, panromanic);
cugeta (< lat. *cogitare*, bine reprezentat în România);
cunoaște (< lat. *cognoscere*, panromanic);
cuvânt (< lat. *conuentus* păstrat și în retoromană și vechea spaniolă; sensul românesc, și în albaneză);
întreba (< lat. *interrogare* și în alte limbi romanice);
înțelege (< lat. *intelligere*, existent și în retoromană);
învăța (< lat. *inuitiare*, păstrat în unele limbi romanice);
lăuda (< lat. *laudare*, panromanic);
minte (< lat. *mens*, panromanic);

drom. reg., arom. *număra* „a da un nume“ (< lat. *nominare*, panromanice);
părea (< lat. *parere*, bine reprezentat în România);
pricepe (< lat. *percipere*, panromanice cu excepția sardei);
ruga (< lat. *rogare*, bine reprezentat în România);
spune (< lat. *exponere*; în celelalte limbi romanice s-a păstrat sensul
originar „a expune“);
ști (< lat. *scire*, existent în câteva limbi romanice);
uita (< lat. *oblitare, panromanice);
ura (< lat. *orare* „a ruga“, bine reprezentat în România; sensul din
română este recent);
zice (< lat. *dicere*, panromanice).

Starea fizică (aspectul exterior, sănătate, boli, defecte fizice):
arom. *ancănescu* „gem, suflu greu“ (< lat. *incanescio*);
câlca (< lat. *calcare*, păstrat în unele limbi romanice);
ceață (< lat. *caecia*, cu sensul de „boală de ochi“ din vechea
română, păstrat numai în limba română);
v. rom. *custa* „a trăi“ (< lat. *constare*, în celelalte limbi romanice
cu sensul „a costa“);
durea (< lat. *dolere*, panromanice);
dururos (< lat. *dolorosus*, bine reprezentat în România);
farmec (< lat. *pharmacum*, numai în română);
fiori (< lat. *febris*, panromanice);
friguri (< lat. *frigora*, numai în română; *frigus* > rom. *frig* s-a păstrat
și în sardă);
frumos (< lat. *formosus*, existent în unele limbi romanice);
furnicel (< lat. *furuncellus*; *furuncullus* s-a păstrat și în alte limbi
romanice);
geamăt (< lat. *gemitus*, păstrat și în italiană);
geme (< lat. *gemere*, panromanice);
gheb, *gheabă* (< lat. *gibla*, *glibba*, existent și în limbile ibero-
romanice);
gras (< lat. *grassus*, panromanice);
grăsun (< lat. *grassonem*, existent și în italiană și occitană);
gută (< lat. *gutta*, panromanice);
înalt (< lat. *in alto*; *altus* este panromanice);
înviora (cuvânt latinesc, dar cu diverse soluții etimologice);

lânced (< lat. *languidus*, exclusiv în română);
lângoare (< lat. *languorem*, exclusiv în română);
leșina (< lat. *laesionare, păstrat numai în română); VI. Drimba presupune că verbul românesc are la bază lat. *lassinare < *lassare* „a obosi peste măsură“.

lunatic (< lat. *lunaticus*, existent și în sardă);
mânc „adâncitura din talpa piciorului“ (< lat. *mancus*; existent și în alte limbi romanice, dar cu alte sensuri);

moarte (< lat. *mortem*, panromanice);

mucos (< lat. *mucosus*, bine reprezentat în România);

muri (< lat. *morire*, panromanice);

mut (< lat. *mutus*, panromanice);

neg (< lat. *naeuus*, păstrat în sardă și dialectele italienești);

orb (< lat. *orbis* „orfan“; sensul din română, existent și în alte limbi romanice);

arom. *pană* „cârpă; perdea pe ochi“ (< lat. **panna, pannus* „cârpă“; există și în alte limbi romanice);

pas (< lat. *passus*, bine reprezentat în România);

pecingine (< lat. *petiginem*, păstrat și în unele dialecte italiene);

pieri (< lat. *perire*, bine reprezentat în România);

puroi (după toate probabilitățile, din lat. *puronium; păstrat numai în română);

pușchea (< lat. *pustula*, păstrat și în dialectele italienești);

râie (< lat. *aranea* „păianjen“, cu transformare semantică; bine păstrat în limbile romanice, cu vechiul sens);

sănătate (< lat. *sanitatem*, bine reprezentat în România);

sănătos (< lat. *sanitosus*, existent și în dialectele italienești și în sardă; posibilă creație pe teren românesc);

sân (< lat. *sanus*, panromanice; în română s-a păstrat numai în aromână și istroromână, fiind înlocuit în dacoromână de derivatul *sănătos*, foarte probabil pentru evitarea omonimiei cu *sân* < lat. *sinus*; în sudul Dunării, acesta din urmă se pronunță *sin*, deci se deosebea de *sân* < *sanus*);

sugel „panarițiu“ (< lat. *sugillum, bine reprezentat în celelalte limbi romanice; româna are o evoluție semantică specifică);

surd (< lat. *surdus*, panromanice);

șchiop (< lat. *scloppus*, păstrat și în occitană);

șchiopăta (< lat. *excloppitare sau *cloppicare*);

tuse (< lat. *tussis*, panromanic);

tuși (< lat. *tussire*, panromanic);

ucide (< lat. *occidere*, păstrat și în alte limbi romanice);

urcior (< lat. *hordeolum*, foarte bine păstrat în România);

ustura (< lat. *ustulare*, păstrat în unele limbi romanice);

vătăma (< lat. *uictimare*, numai în română);

viață (< lat. *uiuitia sau format pe teren românesc de la *viu*);

via (< lat. *uiuere*; bine reprezentat în România; în română apare în limba veche și, rar, dialectal; după S. Pușcariu, a fost înlocuit de *trâi*, cuvânt slav, datorită omonimiei parțiale cu *veni*);

vindeca (< lat. *uindicare*; în celelalte limbi romanice s-a păstrat sensul „a răzbuna“);

viu (< lat. *uiuus*, panromanic);

arom. *voamire* „a voma“ (< lat. *uomere*, păstrat exclusiv în română);

zăcea (< lat. *iacere*, panromanic);

zgaibă (< lat. *scabies* > *scabia; cu evoluție semantică mult discutată).

Odihna, veghea:

adormi (< lat. *addormire*, bine păstrat în România);

culca (< lat. *collocare*, existent și în alte limbi romanice);

deștepta (cuvânt latinesc, dar cu diverse etimologii, dintre care menționăm *deexcitare sau *dispectare* „a deschide ochii“);

dormi (< lat. *dormire*, panromanic);

dormita (< lat. *dormitare*, păstrat în italiană și franceză);

mâneca (*a se*) (< lat. *manicare*, păstrat exclusiv în română);

răposa (< lat. *repausare* „a se odihni“; sensul românesc este probabil recent);

scula (cuvânt sigur latinesc, dar cu diverse soluții etimologice);

somn (< lat. *somnus*, panromanic);

veghea (< lat. *uigilare*, bine păstrat în România);

vis (< lat. *uisum*, existent și în alte limbi romanice);

visa (< lat. *uisare*, existent și în sardă).

Adjective:

ager (< lat. *agilis*, și în retoromană);

des (< lat. *densus*, păstrat și în dalmată);

drept (< lat. *directus*, panromanice);
îngust (< lat. *angustus*, și în limbile iberoromanice);
larg (< lat. *largus*, panromanice);
lat (< lat. *latus*, păstrat și în alte limbi romanice);
lung (< lat. *longus*, panromanice);
mare (< lat. *mas*, *maris* „mascul“, cu diverse explicații pentru evoluția semantică);
rar (< lat. *rarus*, bine reprezentat în România);
rotund (< lat. *rotundus*, panromanice);
strâmb (< lat. *strambus*, existent și în câteva limbi romanice);
subțire (< lat. *subtilis*, bine reprezentat în România);
tare (< lat. *talis*, panromanice; în română cu sens schimbat);
ud (< lat. *udus*, și în dalmată).

Verbe (toate denumesc acțiuni strâns legate de om):

ajunge (< lat. *adiungere*, bine păstrat în România; sensul din română există și în dialecte italiene meridionale);
alerga (< lat. **allergare*, există și în dialecte italiene și sardă);
ameți (< lat. *ammattire*; etimologie mult discutată);
amorți (< lat. *ammortire*, existent și în alte limbi romanice);
apropia (< lat. *appropriare*, păstrat în unele limbi romanice);
apuca (< lat. *aucupare*, numai în română; etimologie suspectă);
așeza (< lat. **assediare*, și în spaniolă și portugheză);
aștepta (< lat. **astectare*, *aspectare*, și în unele limbi romanice, dar cu sensul „a privi“);
atinge (< lat. *attingere*, și în alte limbi romanice);
ațiți (probabil din lat. *attempire*);
bate (< lat. *battuere*, panromanice);
cădea (< lat. **cadere*, panromanice);
căpăta (< lat. **capitare*, în sardă și italiană, cu sensuri diferite);
cerceta (< lat. *circitare*, numai în română);
cere (< lat. *quaerere*, panromanice);
chema (< lat. *clamare*, panromanice);
curge (< lat. *currere*, panromanice; forma veche *cure* a fost înlocuită prin *curge* cu *g* analogic după *merge*);
cutreiera (< lat. *contribulare* „a călca în picioare“, cu o evoluție semantică interesantă);

v. rom. *deștinde* (< lat. *descendere*, bine păstrat în România);
 arom. *dimându* „a recomanda, a ordona“ (< lat. *demandare*; în limbile romanice, cu sens recent „a cere, a întreba“);
 arom. *disicare* „a despica, a sparge“ (< lat. *dissecare*, numai în română);
dumica, dimica (< lat. *demicare, dimicare*, numai în română);
feri (cuvânt sigur latinesc, dar cu multe etimologii);
freca (< lat. *fricare*, panromanice);
fugi (< lat. *fugire*, panromanice);
holba (< lat. *uoluere*, și în alte limbi romanice);
 v. rom. *imu* „mergem“ (< lat. *ire*, verb defectiv în toate limbile romanice);
intra (< lat. *intrare*, panromanice);
închina „a apleca“ (< lat. *inclinare*, și în alte limbi romanice);
îneca (< lat. *necare*, panromanice cu excepția sardei);
îngâna (< lat. *ingannare*, și în alte limbi romanice);
îniepta (< lat. *iniectare*, și în sardă);
însemna (< lat. *insignare*, în română cu sens mai apropiat de etimon; în celelalte limbi romanice a evoluat la sensul de „a învăța“);
întinde (< lat. *intindere*, în română cu sens mai apropiat de etimon; în celelalte limbi romanice cu sensul „a înțelege, a auzi“);
 v. rom. *învița* (< lat. *inuitare*, panromanice; *învița* este împrumutat);
lăsa (< lat. *laxare*, panromanice);
lepăda (< lat. **liquidare, *lepidare* sau *lapidare*, niciunul dintre cele trei etimoane latinești nu s-a transmis celorlalte limbi romanice);
lua (< lat. *leuare*, panromanice);
luneca (< lat. *lubricare*, păstrat și în vechea franceză și dialecte romanice);
merge (< lat. *mergere*, păstrat în vechea italiană și retoromană, evoluția semantică de la „a se scufunda“ la „a merge“ explicată în diverse feluri);
minciună (< lat. *mentionem* „menționare“, cu schimbare de sens sub influența lui *minți*; și în dialecte italienești meridionale);
minți (< lat. *mentiri*, bine reprezentat în România);
 arom. *nîrcl'edzu* (< lat. *incircularare*, bine păstrat în România);
 v. rom. *nuta* (< lat. *natare*, bine păstrat în celelalte limbi romanice);
 v. rom. *plăsa* „a bate din palme“ (< lat. **plausare*, exclusiv în română);

plimba (< lat. *perambulare*, numai în română);
prinde (< lat. *pre(he)ndere*, bine reprezentat în România);
pune (< lat. *ponere*, panroman);
purcede (< lat. *procedere*, numai în română);
putea (< lat. **potere*, panroman);
rade (< lat. *radere*, panroman);
râbda (probabil cuvânt latinesc, cu etimologie mult discutată);
răspunde (< lat. *respondere*, panroman);
ridica (cuvânt sigur latinesc, dar cu multe soluții etimologice);
rupe (< lat. *rumpere*, panroman);
sălta (< lat. *saltare*, panroman);
sări (< lat. *salire*, bine păstrat în România);
scăpa (< lat. **excappare*, bine reprezentat în România);
scârpina (< lat. *scarpinare*, și în dialecte italiene și retoromane);
scoate (< lat. **excotere*, în alte limbi romanice *excutare*);
scutura (< lat. *excutulare*, și în sardă și italiană);
smulge (< lat. **exmulgere*, în italiană și spaniolă, cu sensuri diferite);
sparge (< lat. *spargere*, bine reprezentat în România);
sta (< lat. *stare*, panroman);
strânge (< lat. *stringere*, bine reprezentat în România);
striga (< lat. **strigare*, păstrat și în dialecte italienești);
sufleca (< lat. **suffolicare*, numai în română);
sui (< lat. *subire*, și în vechea spaniolă);
trece (< lat. *traicere*, și în occitană);
tremura (< lat. *tremulare*, panroman);
trepăda (< lat. *trepidare*, numai în română);
tunde (< lat. *tondere*, panroman);
ține (< lat. *tenere*, panroman);
umbla (< lat. **ambulare*, bine reprezentat în România);
urca (< lat. **oricare* < *orior*, numai în română);
urdina (< lat. *ordinare*, numai în română; în celelalte limbi
 romanice, împrumutat din latină);
va, vă (< lat. *uadere*, panroman; adesea defectiv, ca în română);
zbate (< lat. **exbattuere*, în unele limbi romanice).

Familia:

cumnat (< lat. *cognatus*, și în alte limbi romanice);
cuscru (< lat. *consocer*, și în alte limbi romanice);

arom. *cusurin* (< lat. *consobrinus*, și în alte limbi romanice; în dacoromână s-a păstrat *uerus*>*văr* din (*consobrinus*) *uerus*);

fîn (< lat. **filianus*, și în alte limbi romanice);

fiu (< lat. *filius*, panromanice);

frate (< lat. *frater*, panromanice);

geamăn (< lat. *geminus*, și în alte limbi romanice);

ginere (< lat. *gener*, panromanice);

arom. *hil'eastru* „fiu adoptiv“ (< lat. *filiaster*, și în alte limbi romanice);

înșura (< lat. **(in)uxorare*, păstrat și în dialecte italienești);

mamă (< lat. *mamma*, bine reprezentat în România);

v. rom. *mărit* „ginere“, arom. „soț“ (< lat. *maritus* „soț“, panromanice);

mărta (< lat. *maritare*, bine reprezentat în România);

mătușă (< lat. *amita*, cu sufixul *-ușă*; forma simplă, în unele limbi romanice);

nepot (< lat. *nepos*, bine reprezentat în România);

noră (< lat. *nurus* > **norus*, panromanice);

nuiarcă „mamă vitregă“ (< lat. *nouerca*, numai în română);

nun (< lat. *nonnus*; în celelalte limbi romanice, cu sensuri diferite);

nuntă (< lat. *nuptiae*, și în alte limbi romanice; forma cu *n* înainte de *t*, explicată prin contaminare cu *nuntiare*);

arom. *oarfan* „orfan“ (< lat. *orphanus*, bine reprezentat în România; drom. *orfan*, împrumutat din neogreacă);

părinte (< lat. *parens*, panromanice);

peți (< lat. *petere* > *petire* „a cere“; sensul românesc există și în spaniolă și portugheză, iar cel originar „a cere“ în dialecte italienești și în sardă);

socru (< lat. *socer*, panromanice);

soră (< lat. *soror*, bine reprezentat în România, în unele limbi cu sensul „călugăriță“);

tată (< lat. *tata*, și în alte limbi romanice);

văduv (< lat. *uiduus*, panromanice);

vitreg (< lat. *uitricus*, păstrat în sardă și în dialecte italienești meridionale).

Bogația cuvintelor moștenite din latină în domeniul terminologiei corpului omenesc m-a determinat să propun o altă etimologie pentru cuvântul românesc *talpă*, considerat în mod curent, până nu demult, ca împrumut din magh. *talp*. Pornind de la faptul că *talpă* face parte din domeniul semantico-onomasiologic al corpului omenesc, în care elementul latin este preponderent, iar ca împrumut din maghiară nu există niciun alt cuvânt în afara ipoteticului *talpă*, am propus o etimologie latinească, și anume o formă *talpa, presupusă și pentru alte idiomuri romanice (friulană, dialectul comelic din nordul Italiei, dialecte franceze și franco-provensale), unde diversele cuvinte care continuă forma neatestată din latină înseamnă „labă“ sau „pată“ (în friulană există chiar și sensul românesc „talpă“). Această formă *talpa poate fi și la baza rom. *talpă*, pentru că nu prezintă nicio dificultate fonetică, iar din punct de vedere semantic rom. *talpă* este foarte apropiat de cuvintele din limbile romanice menționate mai sus. Cuvântul este atestat într-un document din Suceava datând din 1490, sub forma unui nume de persoană, *Talp*, și în primele texte românești (*Psaltirea Hurmuzaki*). Este interesant de remarcat că un sens dezvoltat sigur pe teren românesc („corvoadă pentru cherestea“) apare la începutul secolului al XVI-lea. Dat fiind decalajul istoricește verificat între data contactului dintre două populații și manifestarea în limbă a acestui contact, atestările de acest tip constituie și ele un argument împotriva explicației prin maghiară. Am adus în sprijinul ideii că avem a face cu un cuvânt vechi și faptul că *talpă* are numeroase sensuri (37) și derivate (40), ceea ce îl situează în seria termenilor vechi (moșteniți din latină sau împrumutați din substrat). În sfârșit, la argumentele care privesc situația cuvântului în română se adaugă situația neclară a presupusului etimon în limba maghiară însăși: magh. *talp* a primit diverse explicații, neavând o etimologie sigură. Deci, în timp ce în română cuvântul poate fi explicat prin latină, limbă pe care româna o continuă, fără nicio dificultate de ordin fonetic sau semantic, în maghiară etimologia este nesigură, acesta neputând fi explicat mulțumitor prin limba-bază. De aceea, explicația din latină a rom. *talpă* este principal preferabilă.

Am ales acest câmp semantico-onomasiologic pentru că el a fost, fără îndoială, cel mai important în trecerea de la latină la română.

În toate timpurile, așa cum am mai spus, omul, deci și românul, a comparat elementele din universul aflat în imediata lui apropiere cu

corpul lui, cu forma sau funcția elementelor corpului omenesc. Așa se explică numărul mare de sensuri, de multe ori metaforice, ale termenilor din lista prezentată mai sus, ca și faptul că apar în multe expresii. Aceasta a făcut ca ei să fie frecvenți în lanțul vorbirii nu numai pentru că denumeau anumite părți sau organe ale corpului omenesc, ci și pentru încărcătura lor semantică. Între exemplele date există o serie de derivate, mai ales adjective și verbe, care au la bază termeni din acest domeniu semantico-onomasiologic (înterează mai puțin acum dacă cuvintele respective sunt formate pe teren românesc sau sunt moștenite ca atare; important este că vorbitorii recunosc că la baza derivatelor stau termenii din domeniul semantico-onomasiologic aici în discuție). Iată câteva exemple:

blând: blândețe

bucă: bucată, bucălat, bucos, îmbuca

carne: cărnos

durea: dureros, dururuos

muc: mucos

os: osos

pânțece: pântecos

vând: vânos.